

MONICA LOVINESCU BETWEEN LITERATURE AND "EAST-ETHICS"

Marian Victor Buciu, Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: Could the humanist writing of Monica Lovinescu be more than a guide to go through an era of great human crisis?

We offer a chapter from an essay and also in training volume entitled Radio-criticism: Lovinescu and Virgil Ierunca. In this fragment is examined the concept of East-ethics, aesthetics i.e. attributed mandatory because of historical and political circumstances over which Monica Lovinescu called "ethical threshold". The author takes this way of thinking from dissidents ideological criticism or opposition to communism, applied to art. She does so mainly with Romanian literature. It is a time of courage, truth, goodness, document instead of imagination, escape from reality or unconditionally beauty.

That Age ended a quarter of a century. There was a spectral analysis of human sacrifice by the terror of history.

How are we still (re)reading works that have minimized aesthetics and maximized ethics, after the historic threshold of 1989?

Keywords: East-ethics, ethics, aesthetics, ideology, dissident Alexander Solzhenitsyn, Romanian literature.

Literatura română în (con)text totalitar

Monica Lovinescu nu poate pune scrisul decât după și împreună cu trăitul. Păstrează premisa *bio-grafistă*. Contextul personal și general dictează textul. Voința aceasta ajunge o dogmă puternică și atotștiutoare. Reține în *Unde scurte. Jurnal indirect*, Humanitas, 1990, o frază cardinală a lui Pierre Emmanuel: „Opera mea nu înseamnă nimic dacă n-o semnez cu viața mea.” (84). Emmanuel a fost apropiat de comuniști, de care s-a îndepărtat după ce a vizitat România în 1947. E de citit un citat din poetul francez, datat 30 iulie 1963, la p. 87: despre „haita” politică stăpânitoare, experimentând marxismul primar în universități și realismul socialist în artă, feroasă deopotrivă cu clasa zdrobită și cu unii dintre tovarășii comuniști din perioada ilegalității, aflați doar în așteptarea eliberării prin moarte.

Parțial, cenzurat, prin filtrul ideologic comunist, falsificator – iată cum se „reconsideră” scriitorii anteriori războiului care a instaurat regimul concentraționar. Artă *vs.* cenzură, la atât se reduce rațiunea esențială de a fi pentru creatorul în sistemul totalitar, ca producător de artă ascunsă de controlul permanent și total. S-ar spune: de artă indirectă? La mijloc se află adevărul sau închipuirea sa, în acest punct se plasează lupta mai fățișă sau mai subterană. Singura artă admisă de Monica Lovinescu este cea validată primordial moral, a adevărului plural, nu limitat, estetic, propriu artei. Un adevăr integral stimulat, nu simulat. Monica Lovinescu vede istoria ca adevăr general, în mărime naturală, reală, la scara 1/1. Evazionismul literar este calificat ca fiind o fugă de acest adevăr, pe care l-ar vrea *reflectat*,

redat, oglindit, fie și la modul cel mai primitiv. Cât adevăr, atâta artă, și mai ales invers. Ce e posibil, ce admite și cenzura, este doar câte „o treaptă de adevăr”. Întrebarea rămâne: unde e scara? Scara rămâne ascunsă. Ea se cuvine dezvăluită și parcursă. E tocmai drumul de limpezit propus de Monica Lovinescu. Și de aceea se agită la lucru. Premisa majoră, teoretic, rămâne: „Confuzia este generală” (12).

Literatura ca supapă pentru politica dură este o lecție veche, cunoscută ca fiind predată încă de Herzen. Ceea ce crede că s-a obținut deocamdată este o pierdere generală, după restalinizarea din 1971, a politicului și a intelectualilor, ca și a scriitorilor, marcați de echivoc.

Literatura evazionistă este evoluată, în cuvânt, nu în adevăr, privind lupta politică zisă de clasă ori prin schimbările economico-sociale. E de aceea dezavuată, neomologată primordial artistic, în susținerea că ea nu a dat „Nicio operă majoră deci.” (10)

Urmărește în revista piteșteană *Argeș* o anchetă despre cărțile bune din deceniul '60-'70. În deceniul '50-'60, vede un hiat sau chiar un *genocid literar* – iată o sintagmă de uz pur propriu. În actualitate, descoperă, citind ancheta, evaziune și doar aluzie la socialul absent, 450. *Oniricii* sunt atacați de realiștii-socialiști. Cei din urmă decid dezumanizarea artei, a literaturii, impun ruptura omului (autorului, ca om integral) de operă, determină liniile extreme, potrivit înțelegerii Monicăi Lovinescu, una care este sau strivitor ideologică, sau strivitor estetică. Evaziunea se face dintr-o irealitate travestită total în realitate. Confundând omul cu autorul ori scriitorul, Monica Lovinescu nu se îndoiește că „Această dihotomie între om și operă e dintre cele mai primejdioase în perioade de criză” (451). Șaizeciștii par „c-o resping”. Dar rămâne de văzut cât e posibil, cât se permite. A împinge cât mai departe omul spre operă, a citi mai întâi opera prin om, iată puternica încredințare de context a Monicăi Lovinescu, întărită și prin alții – Pierre Emmanuel semnează opera cu viața, iată cea mai bună metodă de a emula...

Criza istorică ar anula autonomia artei, ca și, poate, autonomia tuturor domeniilor de creație și existență. Dar nu este istoria mereu mai mult sau mai puțin în criză? Atunci, ceea ce apare vizibil ar fi numai *chipurile* crizei. Iar în paralel și *închipuirile* ei.

Cenzurata, controlata literatura română speră zadarnic, notează Monica Lovinescu, să fie tradusă fără rezolvarea etic-politică a ei, în particular, și a țării, în general. Nu este tocmai o epocă propice pentru literatură, deși unii credeau, mai cred, în *literaturocentrism*.

Dar există, între scriitorii români, care, cu vorbele lui Perre Emmanuel, își semnează opera cu viața, vreunul major? Diferiți până aproape de a fi opuși, îi ia pentru răspuns în seamă pe Paul Goma și Virgil Tănase. Primul, de către ea, atunci, agreat, al doilea, să spunem, doar tolerat. Ei bine, nici Goma, nici Tănase, nu sunt scriitori mari, răspunde Monica Lovinescu întrebării provocatoare în *Jurnal. 1981-1984*, Humnitas, 2002. Ea crede într-o fatalitate numerică: „mari sunt doar câțiva pe secol” (15 aprilie 1983). Iar secolul 20 este unul îndoit, frânt, față și revers, deși dominat de reversul răului cel mai accentuat. Poate că vrea Monica Lovinescu să credem că veacul literar românesc și-a dat mării scriitori în prima sa parte. Unii dintre aceștia, care au trăit și în partea a doua, s-au micșorat evident.

Nu are timp pentru „un studiu asupra scriitorilor români”, cerut de o revistă, se scuză la 6 iulie 1983. Însă, admite că nu este tocmai deșert literar în România comunistă, în epoca ceaușistă, suspectată de reintroducerea, în pofida rezistențelor, a unui neorealism socialist. Sunt la această vreme în țară două linii de producție editorială, una reprobabilă, însă alta lăudabilă, sigură din perspectivă estetică (sau est-etică?): „complicitatea luminoasă, și numai ea, îngăduie atâtor cărți bune să apară”, preia Monica Lovinescu, după ce află situația curentă, la 25 iulie 1983, o opinie din interiorul țării. Cenzura se autocenzurează într-un mod expiator și salvator. Dar îi sunt suficiente Monicăi Lovinescu, pentru lupta anti-sistem, cărțile doar bune, literar, științific, filosofic etc.?

Este în curs și discurs o epocă percepută ideologic ca fiind tot mai primejdioasă pentru creativitatea românească, înregistrată ca atare doar o săptămână mai târziu: „Conferința (sau consfătuirea de la Mangalia), mai gravă chiar decât *Tezele din iulie...*” (31 iulie 1983). Cu sabia lui Damocles, nu doar deasupra, dar chiar înfiptă în țeasta culturii, literatura română visează utopic, dintr-un nevindecat complex provincial, notează Monica Lovinescu, în data de 14 noiembrie 1983, la o universalitate imposibilă.

Nu doar în *Posteritatea contemporană. Unde scurte III*, Humanitas, 1994, circulă, ca sângele în corpurile vii, opinia că în comunism literatura *există*, însă doar deformată politic. Și atunci când eludează, aparent, politicul. Ignorarea acestuia este tot o deformare a realității literare. În aceste circumstanțe, în acest context, literatura, textul, pierde creditul. Există însă un succedaneu: memoria, iar prin aceasta, memoriile, documentul. Ceea ce înseamnă salvarea, cât de cât, a contextului, prin sacrificarea textului, a celui artistic.

Eticul

Eticul, în conjunctura istorică prezentă, pentru Monica Lovinescu, citim în *Unde scurte. Jurnal indirect*, Humanitas, 1990, p. 8, este un *prag* de trecere în estetic. Ideea, ca și termenul, se repetă: „eticul era primul prag de trecut pentru a se ajunge în estetic” (387). O vamă etică, un filtru etic, eteronimizează esteticul obligatoriu și radical. Fără prag, vamă, filtru, s-ar zice că esteticul nu se naște, cunoaște doar avortul. Eticul este hârtia de turnesol pentru artă, una experimentală din rațiuni istorice și ideologice. Linia etică, de la cauzalitate la finalitate, este urmărită și urmată, cum s-ar spune, cu sfințenie. Început și sfârșit, eticul generează și întreține esteticul. Faptul însă devine valid într-un surogat estetic, alienant și confuz. Nu rămân neconfundate eticul și esteticul, dacă pentru cel din urmă devine necesar cel dintâi.

Academicianul Thierry Maulnier, eseist, critic, dramaturg, etalon adus în sprijin, mărturisește că este politic „dintr-un fel de datorie a conștiinței”. Este politic sau este și politic? În ce tip de lucrări, artistice sau nu, de escortă, para-artistice? Precizările, categoric importante, lipsesc. Doar nu există o unică natură sau intenționalitate a scrisului. Există o pluralitate de scriitori în același autor, așa cum există, fapt observat îndeosebi de Proust, o pluralitate de euri într-un ins.

Nu tocmai puțini scriitori, condamnați și închiși recent pentru delictе politice inventate de ideologiile extremiste, scriu după descarcerarea din 1964 osanale comunismului. Unii au scăpat de pușcării. Dar cei care nu le-au putut evita, odată nedrept judecați, nu mai primesc încă o osândă din partea autoarei – o voce – din exil. „Nu judecăm, dar ne întristăm.” (270) Pe ceilalți crede că-i poate și judeca, moral, critic. Tot demersul merge pe trei căi: întristare, judecată dublă, reprobare sau aprobare, pe criteriul curajului amorțit sau viu, în contextul dat. Regimul totalitar ispitește la arivism, pe omul care trăiește irepetabil, iar cât se opune fiecare ispitelor de parvenire ideologică și apoi cât adevăr mai poate recupera – iată măsura unui caracter.

Fără a face comparația și între regimurile închise în blocul sovietic, nici analiză spectrală de sumară etnopsihologie, Monica Lovinescu, la 13 noiembrie 1981, constată doar cu aspră obiectivitate că „intelectualii noștri nu sunt din speța poloneză”. (*Jurnal. 1981-1984*, Humanitas, 2002) Însă nici polonezii nu cunosc curajul național absolut. De pildă, chiar un cineast ca A. Wajda ajunge să se comporte laș cu gazetarii occidentali, notează ea la 28 ianuarie 1982.

Foiletonista nu-și ridică în cap cu totul scriitorimea autohtonă, desparte esența de aparență, indexează bravurile *est-etice*, câte și cum sunt ele, ca și, deopotrivă, conformismele interesate sau pur înfricoșate. Presa germană ar înregistra răzbunări anticomuniste în România, consemnează la 13 noiembrie 1981. Pe ansamblu, concluzia este anexată de domeniul patologiei. „Intermitențele curajului sunt la scriitorii români clinice.”, pune diagnosticul grav la 7 februarie 1982. Diarista consemnează faptul că, de frică, scriitorii nu-i mai caută pe ei, soții Ierunca, vorbitorii despre realitatea românească, îndeosebi ideologică și culturală, la Radio „F.E.”.

Recunoaște o comuniune a fricii. În țară există „frica microfoanelor” (6 iunie 1983). Nu ascunde experiența de dincolo de fruntarii. Nici în exil nu dispare frica. Să înțelegem că este vorba de o anume frică, dincolo de aceea, să o numim, existențială. Ar fi vorba de plusul de frică, acela care în alte condiții istorice n-ar veni în adaos, n-ar exista de fel. Apoi, ca gazetari, trăiesc și ei, cei doi, într-un adaos de comuniune, un fel de frică marcată de responsabilitate. „Și nouă ne e frică...” (7 martie 1983): de a da pe post ceva care îi va închide pe scriitori; acum, pe Dorin Tudoran.

Nu este suficientă etica, nici ea nu ține loc la toate, și ea poate ajunge un instrument pervers. Nu este bine că Monica Lovinescu nu-și dă seama decât foarte rar de manipulările pe cale etică, care sunt metodice, variate, spectaculoase și eficiente. Numai bune pentru arivismul pe care, de altfel, îl pândește și țintuiește constant. Dar să nu trec peste momentul de luciditate legat de *etica pretextuală*. Se întâmplă când jurnalista, în rol de cronicar literar, se indignează de cei care se justifică printr-un strălucitor (anti)model (în paranteză fie spus, nici azi nu încetează s-o facă): „(Î)mi vărs indignarea pe toți cei care se slujesc de labilitatea lui (G. Călinescu, n.n.) etică drept model pentru noi compromisuri.” (1982) Ar fi dispusă și să închidă ochii eticii, dacă cei ai esteticii i s-ar mări suficient. O spune privindu-l pe Gorki. Dacă *Azilul de noapte* ar fi o capodoperă, ar „uita” că scriitorul a susținut lagărele (11 ianuarie 1983).

Îl alerge însă de departe pe Aleksandr Soljenițan, în care străvede marea prezență a secolului. E-n dispută cu cei, numeroși, cu totul opuși acestuia.

Și-ar dori un alt obiect de studiu literar foiletonistic, mai puțin decăzut, unul cu adevărat interesant și provocator. Dar și-a reprimat inventivitatea, supune realitatea existentă și nu i se supune acesteia, nici în varianta de a o ocoli. Legiunea neoproletcultistă extinde tăvălugul de-creativ și-i întreține agitația lucrativă, așa încât notează excedată: „M-am plictisit să mă bălăcesc în acest noroi.” (16 octombrie 1982)

Drastică, prin opțiune neabătută, are și o marjă personală de relativitate morală. Boemia, aceea cu „har”, scuză viciul, chiar hoția, într-un caz, bine cunoscut autoarei, din afara lumii culturale, acela al unui anume Bebe Roman (18 ianuarie 1983). Îl plânge, să spunem, omenește, pe vărul, scriitor de data aceasta, dramaturg, ratat prin prostituare ideologică, Horia Lovinescu, la moartea acestuia (19 septembrie 1983).

Altfel, cercul i- sau a-moral are circumferință largă, se întinde și totodată se strânge peste limitele sistemelor politice. Trece prin Cortina de Fier, ca și cum aceasta n-ar exista. Orient și Occident se confundă, în esența lor rea, neluminată. „Lașitatea occidentală e fără margini.” (28 decembrie 1982) Exemple (ne)potrivite există cu duimul. Nume odioase, berechet. Vânătoarea acestora nu se lasă așteptată. Unde să te oprești, când fenomenul rămâne continuu? La moartea lui L. Aragon, „superficialul de d'Ormesson vorbește de geniu în fiecare paragraf al articolului său”. Cutare jurnalist francez. care ne face servicii, ajunge de fapt aservit, a fost „cumpărat” de regimul comunist românesc.

Și exilul, „dezinformați și manipulabili”, îi produce „oboseală morală” (11 aprilie 1984). Despre Mircea Eliade, altfel un reper multiplu, complex, apărat și în ciuda unor

evidențe (scrisul și activismul prolegionar) ar trece prin țară, doar pe la mormântul mamei, dacă Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România l-ar propune la Premiul Nobel. El se aranjează, cum se vede, cu Bucureștiul și spune că *Antologia rușinii*, alcătuită de Ierunca din citate deșănțat aservite ideologic, este „prea mare”. Nu era, firește, exhaustivă. Acolo, în exil, M. Eliade este taxat însă de „Curajos”, tocmai față de legionari și nelegionari, la 9 iunie 1983.

E, firește, dezamăgită, să știe că și admiratul Camil Petrescu l-a elogiât din oportunism pe Carol al II-lea; un oportunism repetat în noul regim de tip bolșevic. Își pune mâinile în cap în fața delirului critic despre geniul, de bună seamă estetic, al lui Nichita Stănescu. Morala îi impune ea singură rectitudinea literară. Nu poate pactiza cu cei care, ca pictorul Sorin Dumitrescu, îi trec poetului cu vederea „păcatele etice”. Marin Sorescu are un moment de panică accentuată, ca inocent membru al bizarei Meditații Transcendentale. (Dintr-o neglijență sau printr-o capcană a regimului revendicat de la materialismul dialectic și istoric?). El se grăbește, iată, să dea dovadă de aservire spre reabilitare. Monica Lovinescu nu pare a-i înțelege drama, nici existențială (o va consemna jurnalul poetului), nici morală, una maximalist și stupefiat „citată” de diaristă. De frică, Sorescu scrie și publică *Tricolorul*, notează la 7 iunie 1982. Apoi: „Sorescu a semnat un elogiu demențial lui Ceaușescu” (9 august 1984). La sfârșitul anului, în 3 decembrie 1983, la Paris, speriat că Monica Lovinescu i-ar face o prefață la o ediție publicată de C. Tac(o)u, Sorescu îi cere, timorat și angoasat, autoarei cu nume (prea) sonor, ca să-și ia și dânsa un pseudonim. (N-ar fi fost prima oară. A recurs la el și ca traducătoare, în principal, a romanului, de succes, cu bucluc, *Ora 25*, al lui C. V. Gheorghiu.)

Ileana Mălăncioiu, la Conferința Scriitorilor, are curaj, ea este, îi relatează criticul Mihai Zamfir, la 20 septembrie 1981, „îndrăzneată”. Peste ani, la 17 aprilie 1984, îi place Monicăi Lovinescu s-o audă pe poeta Mălăncioiu că Jebeleanu, într-o ședință, a apărat-o de presa așa-zis de dreapta din țară și că îi ține poza care o reprezintă pe masă. Dar semnificativ, un moment de mare prezență autohtonă, îi apare un text de Dorin Tudoran, prin care „Tot sistemul comunist este pus în chestiune.” Expresia sartriană, recurentă, nu va fi fost involuntară.

Dezamăgită adânc este când N. Steinhardt, în revista *Familia*, acuză *Jurnalul de la Păltiniș* de „estetism, catarism și alte păcate capitale (...)”. E al doilea semn al unei evoluții surprinzătoare.” (5 aprilie 1984) Se arată afectată de „intrigile lui Marino” la Radio „F. E.”, consemnate criptic la 20 octombrie 1983. Despre N. Balotă, în exil, constată, la 10 mai 1983, că s-a schimbat în bine. În căutare de aliați *est-eticizanți*, prin 1981, este nevoită să noteze că nici Al. George, „exemplar ca intransigență etică”, nu se decide „dacă atitudinea morală a scriitorului are vreo importanță” pentru operă. Pare a fi mulțumită să descopere „o obsesie etică mai unitară” în *Alchimia existenței* de Al. Paleologu, la 27 ianuarie 1984.

Ține cont, la 23 decembrie 1984, cu maximă gravitate, că Eugen Simion n-a semnat, alături de 57 de scriitori, contra eliminării redactorului Getei Dimisianu de la Editura Cartea Românească. Mai ține evidența pe răboj că „Manolescu n-a fost chemat la întoarcere la Secu. Sorin Titel, chemat, a refuzat să se ducă.” (27 aprilie 1982) N. Manolescu, fără să fi făcut-o într-un text, ca Dorin Tudoran, îi impune în chip curajos și pe el îl consideră „Probabil cel mai degajat de frică și reticență dintre toți”, la 2 iulie 1984, deși spune undeva că cel mai bine, ea și Virgil Ierunca, se simt cu Gabriel Liiceanu și chiar cu Andrei Pleșu. Pleșu, căruia i s-a cerut să-i critice pe cei doi ascultați jurnaliști, în ziarul partidului *Scântea*, a spus, o știe la 23 ianuarie 1983, că o face doar dacă se autocritică E. Barbu și restalinizatorii culturali. Curaj, da, însă moderat. Liiceanu și Pleșu sunt „înmărmuriți” că Dorin Tudoran a dat un interviu în Elveția, consemnează la 28 mai 1984. După ce îi este cunoscut *Jurnalul de la Păltiniș*, „Un

tratat de libertate interioară totală, în plin regim ucigător de libertate.” (13 ianuarie 1984) Eroul mutat la Pălăniș, C. Noica, trimite urări de sărbători semnate clar: „În felul lui, Noica este deci deosebit de curajos sau (...) detașat de propria-i viață.” (5 ianuarie 1983) Semnează, iată, în felul său, cum spusese francezul Pierre Emmanuel, cu propria-i viață! Cu empatie îl notează, la 24 decembrie 1983, și pe Gh. Grigurcu, el fiind exclus din Universitate și U.T.M., pentru un poem despre E. Lovinescu.

Oscilantului Dan Hăulică, după ce „i s-a făcut frică” (3 aprilie 1982), îi însemnează îndreptarea: „Nu credeam că va fi atât de curajos...” (18 mai 1983). Dezaprobă pe Matei Călinescu și V. Nemoianu, când îl apără pe stalinistul Iorgu Iordan, atacat în presa de „dreapta” din România, la 19 aprilie 1984.

Doi scriitori, ambii prozatori, de cel mai mare curaj: Paul Goma și Virgil Tănase. I. D. Sîrbu, la Paris, însoțit de Goma, este la 11 ianuarie 1982 „Terorizat la ideea că la întoarcere s-ar putea să-l ia din nou la Securitate.”

D. R. Popescu se acoperă de o mare lașitate. Pe lângă el, G. Bălăiță nu riscă deloc. Șt. Bănulescu păstrează, inexplicabil și incalificabil, banii pe care Ierunca îi trimite mamei.

O surpriză, primită cu ironie, îi oferă S. Titel, pentru că citește la cenaclul exilatului Leonid Arcade (Mămăligă): „A dat curajul în el.” (20 noiembrie 1981)

Augustin Buzura, aflăm la 5 august 1984, nu s-a supărat pentru că Virgil Ierunca l-a inclus, cu un articol despre Ceaușescu, în *Antologia rușinii*, dar Sorin Titel, da, reproșându-i-se un articol despre Canal. Se mai află (aude), la 9 iulie 1984, că Buzura și Zăciu voiau să-și dea foc, cel dintâi invitându-l și pe Doinaș să-i urmez, însă poetul a dat îndărăt refuzând compania criticului clujean. Puțină conștiință mitică nu strică (anti)propagandei.

Curajos este N. Breban, într-un interviu „incendiar”, dar fără referire la Ceaușescu, citim la 16 iulie 1983. Entuziasmul pentru Breban nu se stinge la acea dată. „În nebunia lui, o reală conștiință de scriitor.” (25 noiembrie 1983)

Dar ce mai înseamnă curaj, când și N. Ceaușescu se travestește în „reformist” și se manifestă pro-Reagan în privința rachetelor, cum notează la 27 noiembrie 1981? Există, firește, curaj, în „45 000 de arestări și nouă morți în Polonia.” (16 decembrie 1981) În România, există curajul de a da un interviu, al părintelui Gheorghe Calciu, cel care o face pe Monica Lovinescu să creadă că biserica română dă și eroi, și martiri. Și nu este o probă de demnitate când regizorul Lucian Pintilie ar fi zis ministresei lui Ceaușescu, Suzana Gâdea: „Voi sunteți niște funcționari provizorii, eu reprezint eternitatea artei.” (27 oct. 1984)? În fine, curaj dres, poate, și cu ceva megalomanie. Și caricaturistul Mihai Stănescu, nu doar scriitorul N. Breban, e-n stare de un „curaj nebunesc” (28 noiembrie 1984). Și de ce să fie uitat un nume care nu performează într-alt fel dincolo de curaj, ca cel al lui Dumitru Mircescu, unul între alte nume, sau, de ce nu?, un om între oameni, fără nicio aluzie la Bălcescu cel falsificat de Camil Petrescu.

Monica Lovinescu, prin urmare, cunoaște bine prudența lașității mediului profesional predilect cultivat: „scriitorii români sunt, în contextul răsăritean, un fel de orfani ai curajului” (*Posteritatea contemporană. Unde scurte III*, Humanitas, 1994, p. 216). Știe bine că alternativa propusă, datorită riscurilor, nu este una captivantă, „la București, unde etica e bolnavă” (219). Reflectează în cumpănă și la prudența îndrăzelii. Sceptică, dar nu pe culmile disperării, nici măcar histrionică, Monica Lovinescu menține un program etic, știindu-se în postura de lider de opinie. „E bine să fim prudenți și să evităm orice triumfalism.” (248), avertizează ea, privitor la anticomunism.

Monica Lovinescu urmărește, dar evident nu urmează, în *Unde scurte. Jurnal indirect*, Humanitas, 1990, Conferința scriitorilor din februarie 1965. Nu ignoră, ia chiar act de „procesul de liberalizare culturală în România”, din același an.

Înțelege că de acum și nu se știe până când este permis „și (s. M. L.) un criteriu estetic în judecarea unei opere de artă” (145). Esteticul în adaos, esteticul secundar. Nu este chiar modul său de a aduce literatura, arta, în genere, la raport. Sau la raporturile ei firești și, mai cu seamă, actuale, în fapt conjuncturale. Acest „și un criteriu estetic în judecarea unei opere de artă”, împărțit, acceptat mutual, înseamnă mai curând o situație istorică barocă, de atracție a extremelor, și nu o omogenizare sau identificare a punctului de vedere. Și, în orice caz, ar fi vorba de un singur aspect: esteticul. Rămân celelalte, care separă flagrant, mențin un divorț scandalos și răsunător, între două moduri, căi, perspective, logici de abordare.

Puțin entuziasmată de concesiile ideologice făcute esteticului, Monica Lovinescu se cramponează de limitare: „estetismul pur continuă să fie un păcat” (*id.*), ca recentul sociologism vulgar. Înseamnă că pledează, ea, pentru estetismul pur? Evident, nu. Dar în contextul monoideologic, esteticul ilimitat, autonom, i-ar servi scopul, ar fi un mijloc eficient, întrucât ar elimina ideologicul. Dar tâmpenia acestui autoboicot nu se produce. Deschiderea estetică este strategic limitată. Dacă nu este, cel puțin programatic, numai o stratagemă.

Oficial, ideologic – în care se include și particularul literar, artistic, estetic – se permit, probabil dintr-o necesitate pretins a fi liber înțeleasă, tehnici specifice noi, dar pe un conținut menținut, desigur (i)real-comunist. Ideologicul se prezervă, el nu are în sine nimic tehnic. Iar tehnicile specifice artei, cum se scotează, vor fi supuse criticii în domeniu. Despre acestea va fi de scris oricât.

Privitor la sursă, la realitate, istorie ori cotidian, aici arta primește o slabă putere, o mică, mai curând aparentă, îndrăzneală. Livrată tot ca stratagemă. Urmare a unor presiuni de conștiință acumulate, dar și a disputelor între blocuri statale și sisteme politice. Politica este în orice caz domeniul compromisului. Așa încât, iată, și în România, un simulacru liberalizant. Exact: o mică abatere de la idilism și minciună.

Se promite și lărgirea recuperărilor scriitoricești, critice. Sistemul promite, însă tot el compromite. Se va opera cu cenzură pentru publicul de rând, cu dubla editare, însă, tirajul fără croșetări parantetice rămânând la fondul nu chiar rece, secret, dar de uz restrâns.

Monica Lovinescu aștepta, și atunci, literatură de sertar. Trage linie groasă între: intelectuali tragici și intelectuali vânduți.

Rezultatul, după aproape un deceniu și jumătate, apare într-un *Post-scriptum: 1978*: „supraviețuirea etică și estetică” (553). O existență la limita cea mai de jos. Într-o evacuare sau amânare a eticii, protagoniștii nu sunt decât niște „orfani ai curajului” (555). Câtă frică, atâta existență. Și reciprocă. De la capăt. În cerc (ser)vicios.

Poate teza ei cea mai incomodă este aceea că la noi politicul determină esteticul. Nu nutrește iluzia că esteticul se poate sustrage politicului. Pentru ea, nu într-o măsură cu adevărat bună. Ar dori ca eticul să ghideze esteticul. Visează o critică de direcție etică, etic-estetică, *est-etică*. Monoideologia să fie dată peste bord. Mai ales că aceasta este sarea rea care strică toate bucatele.

Monica Lovinescu joacă direct, dar și indirect (*jurnal indirect* este subtitlul *Undelor scurte*) un soi de biliard critic, foiletonistic. Cu lovituri intermediare. Una dintre acestea, indicată în *Posteritatea contemporană. Unde scurte III*, Humanitas, 1994, este menită să apere „autonomia esteticului”, tocmai pentru că este condamnată de neoproletcultiști (311). Devine bun – în mod tranzitoriu – tot ceea ce pentru ei trece drept rău. Monica Lovinescu

luptă prin îndepărtare, nu prin apropiere, gând la gând, nu corp la corp. I-o impune situația. Se pune, cu vorba lui Sartre, pe care o îndrăgește, în situație. Își face treaba din exil. Apropierea ar fi primejdioasă, salvarea este numai în îndepărtare.

Luptă, spiritual, însă, pe două fronturi, Est și Vest, în folosul Estului, mai apropiat în spirit. Se înfățișează, oglindește, redă, arată – ca să folosesc verbele fundamentale ale esteticii sale primordial și primar realiste – excedată de complicități. La revista *Tel Quel*, în ceea ce o privește (ideologiile totalitare), totul a fost rău: „aventura ciudatului structuralism stalinisto-marxisto-maoist” (22). Renegat acum, constată. Dar ar trebui adăugat: numai ideologic. Și nu există doar ideologia. Și doar etica. Un război, unul singur: etic vs. ideologic! În care apar dezertări oportune. Acum, drept pildă, un Ph. Sollers, p(l)asat „de partea adevărului” (26).

Monica Lovinescu tinde spre o *critică de direcție eticistă și universalistă*.

Dar și pentru Monica Lovinescu criteriul estetic există. Culmea este că se întâmplă uneori să pară că prevalează asupra criteriului cel mai prețios cotate, cel etic. Constat că notează, aș spune că într-un mod imprudent, dacă nu doar căzând în ambiguitate, că Panait Istrati îi este „estetic (...) străin” (*Jurnal. 1981-1984*, Humanitas, 2002, 4 octombrie 1981). Dar este aceasta pentru Monica Lovinescu o traumă? Ne gândim că esteticul secundar doar însoțește scrisul, generic mai degrabă indistinct, de la documental la ficțional. Panait Istrati îi suplinește suficient diferența de gust artistic, păstrează sursele unul magnetism de efect, în ceea ce o privește, și i se livrează, se lasă fascinată de el.

Grav, pentru un cititor ca Monica Lovinescu, este atunci când arta se oferă ca autarhică, elimină corpurile străine, tot ceea ce nu-i imprimă chipul și închipuirea. Atunci, receptorul se tulbură, dintr-o largă și adâncă frustrare. Acuză estetismul. Așa, de exemplu, este enervată de estetismul din jurnalul lui Radu Petrescu.

Fără etic, esteticul, crede dânsa, este doar simulat ori disimulat. Pentru că nu are libertate de manifestare. Iar libertatea este primordial un concept etic. Monica Lovinescu destramă iluzia estetică propagată, inconștient sau nu, de critica de întâmpinare, cea mai expusă în colimatorul politic. Efectul nu este pentru ea cel așteptat. „Criteriul estetic se molipsește și el de bolile curajului, cronice printre intelectualii noștri.” (8 ianuarie 1983)

Soluția? Există. Nu îi aparține. O preia. De la sovieticii care se reconsideră ruși. Iat-o, pură și simplă: „Eticul împotriva esteticului.” (1 noiembrie 1983) Aici vede – chit că exagerat, retoric? – o îndepărtare infinită, paradoxal, în interiorul aceluiași bloc: rușii vs. românii. Artă românească a momentului, se înțelege, urmează calea inversă: esteticul împotriva eticului.

Inacceptabil, oriunde, mai ales în Occident. Paul Goma, deja în Franța, publicat, cu o anume influență editorială, îi cere lui Nicolae Manolescu, ocazional vizitator, o *Istorie a literaturii române*. Imprudentă, dacă nu ignorantă, dar Monica Lovinescu este, firește, prin propria rigoare și consecvență, circumspectă: „Îl cred pripit pe Goma: ce editură va fi ispitită de o astfel de carte privind doar România și încă din punct de vedere pur estetic? În orice caz, degajarea și curajul lui Manolescu se confirmă din nou.” (13 iulie 1984) Iese mai bine din afacere Manolescu, pentru că primește propunerea, cum știm, rămasă vorbă goală. Trece însă, fie și minimal, testul moral. Pe care nu-l translează în scrisul critic sau istorico-literar. Nu-și semnează scrisul cu viața, cu formula foarte prețioasă pentru Monica Lovinescu. Dar și atât înseamnă ceva, apare *un fel de mult*, pentru inteligentul român, care nu mai accede la elită, la *intelighenție*. Rușii, polonezii nu au *aluat românesc*...

Monica Lovinescu *acceptă*, se poate spune, atât, nu mai mult, esteticul. Exemplele care îi (con)vin sunt din arta cinematografică. *Danton* de A. Wajda este o „Capodoperă și pe plan pur estetic.” (21 ianuarie 1983) *Proba de microfon* de Mircea Daneliuc este o revelație, și estetică, și morală (17 februarie 1983). Cinefila ocazională apreciază „estetismul exacerbat” din filmul lui S. Eisenstein, *Ivan cel Groaznic* (11 noiembrie 1983), și s-ar crede că o face

uitând de orice alt criteriu. Nu este, însă, deloc sigur. Criteriile pot fi presupuse. Prea nu sunt, de regulă, uitate.

În literatură, o „Lipsă de rigoare estetică” (26 noiembrie 1983), la N. Steinhardt (afirmativ cu Vlaicu Bârna, Laurențiu Fulga, Al. Căprariu), apare menționată doar aici, în jurnal, cu precizarea că fusese suspendată în cronica la volumul *Critică la persoana întâi*. Nu este întâia dată când Monica Lovinescu recunoaște că folosește cerneală în două culori. Doar jurnalul nu este (auto)cenzurat. Principiul etic funcționează până la capăt dacă deține un filtru interior, atunci nu se înstrăinează.

După surpriza rea, iat-o pe cea bună. Matei Călinescu, întâlnit față-n față: „el, estetizantul de altădată, s-a înrădăcinat în etic” (6 ianuarie 1984).

Monica Lovinescu nu-și iubește, abia dacă își suportă, epoca, trăind fără țară, în exil, într-o libertate nu suficient conștientizată de gândire și creație. Regretă că „viața a trecut” (*Jurnal. 1990-1993*, Humanitas, 2003, 1 iulie 1990, p. 131), și n-a fost dedicată artelor.

Se crede „pervers” atacată de Eugen Simion, învinovățită că ar gândi și scrie contra tatălui, contra autonomiei esteticului (302). Este prea mult acest termen: contra. Diferit: ea ar spune că fatalmente, din pricina diferenței de capacitate creatoare. Ar recunoaște mai greu sau deloc că și din cauza contextului și poziționării care i-a cerut, cum a înțeles, să spună, să scrie ceea ce a rezultat. Să se fi dedicat artelor, toată viața? Datoria morală i-a interzis. S-a conformat. Nu fără un profund regret. Aspirația i-a jucat, i-a și dejuat, vocația. Ca într-o transă istorică, totuși, lucidă, cel puțin până la o anumită limită. Rămâne mereu distantă față de scriitorii români din era comunismului. Ei au „cultul operei”, dar nu al celei semnată cu viața, întrucât puțini „n-au cedat” ideologic (125). Este „contrariată de estetismele rezistente” (94). Dar cine s-a îngropat mai adânc în epocă? Ce-i mai de urmat? Cât s-a (de)limitat și, mai cu seamă, cât s-a ilimitat în (de)mersul ei aplicat istoric, dar conjunctural? E scrisul Monicăi Lovinescu mai mult decât un îndreptar de străbătut o criză, una, e drept, colosală, cu adevărat umanitară, și umanistă?